

PJESNIČKI JEZIK NENADIĆEVIH PRIKAZANJA

Vanda Babić

Za ime Ivana Antuna Nenadića, Peraštanina, te bokokotorskog i hrvatskog pisca s kraja 18. stoljeća vezana su četiri dijaloška ili dramska teksta koji obrađuju temu Isukrstove muke.¹ Među njima tri su uglavnom prijepisi ili sitnije prerade nekih ranije nastalih tekstova, a jedan je najvjerojatnije njegova originalna drama. Takav broj rukopisnih tekstova koji su se našli kod jednog pisca vjerojatno i nije slučajan, jer je npr. R. Rotković u svojoj raspravi *Počeci crkvene drame u Boki* (1978.) nabrojio i obradio 21 rukopisni bokokotorski tekst pasionskog sadržaja i četiri teksta koji obrađuju temu Uskrsnuća.² To znači da je u bokokotorskoj kulturnoj sredini bila još otprije njegovana ta vrsta poezije i drame.

Uistinu, najstariji poznati pasionski tekst iz bokokotorske sredine jest onaj u Budljanskoj pjesmarici iz 1640., ali je on samo prijepis mnogo ranije nastalih plačeva Marijinih od nepoznata autora, od kojih je onaj u Hvarskoj pjesmarici iz 1530. najranije poznati *plač* toga tipa, koji se zatim uz male preinake našao u nekoliko rukopisnih pjesmarica iz 16. i 17. stoljeća, primjerice u Rapskoj pjesmarici iz istog vremena itd.³

Taj tip srednjovjekovnih *plačeva* počeo se njegovati u bokokotorskoj sredini vjerojatno nešto kasnije, ali prema rukopisima iz 17. i 18. stoljeća u kojima se našao može se zaključiti da se vrlo intenzivno prepisivao te da se nije samo čitao nego i dramski prikazivao.

Osim spomenutog budljanskog teksta, poznat je prijepis takvog *Plača* iz 1757. Kotoranina Petra Kinka, zatim u rukopisu Nikole Mazarovića iz 1783., te Srećka Vulovića s kraja 18. stoljeća, a i u rukopisu Ivana Antuna Nenadića.⁴

Tako se u bokokotorskom kulturnom i vjerskom krugu sve do kraja 18. stoljeća njegovao osmerački dvostih, tipičan stih hrvatske srednjovjekovne poezije, a osobito hrvatskih crkvenih prikazanja. Istom ritmičkom strukturom pisan je i dijaloški tekst *Muka gospodina našega Jesukrsta u Veliki Petak*, koji je Nenadić prepisao 1792. U njemu se prikazuju, kako u tekstu piše, »otajstva muke Jezusove«, tj. simboli i alegorije.

Kako pišu priređivači antologije »Poezija baroka«, Miloš Milošević i Gracija Brajković, »cilj je bio da se svim tim rekvizitima i dramskom radnjom stvori određena atmosfera intenzivnog doživljaja kajanja i ličnog preobražaja gledaoca. Često direktno pozivanje na suze u prikazanju vjerojatno u baroku i nije bilo simbolično, jer se tokom izvođenja stvarno plakalo.«⁵

Međutim, to vjerojatno i neće biti tek osobina baroknog vremena jer su dijaloški tekstovi simbola muke poznati u hrvatskoj književnosti već od 15. stoljeća bilo kao sastavni dio većih cjelina, bilo samostalno (primjerice u Osorsko-hvarskoj pjesmarici nalazimo dvije takve pjesme, jednu u osmercima, drugu u dvanaesticima. N. Kolumbić ovu potonju pripisuje Maruliću).⁶ Nalazi se takav osmerački tekst i u rukopisu Mihovila Vrančića Šibenčanina, s kraja 16. stoljeća, kao sastavni dio hvarskog prikazanja *Skazanje slimjenja s križa tila Isusova*.⁷

Gledajući na srodnost s ostalim hrvatskim tekstovima, čini se da je ovaj dijaloški dramolet u prijepisu Peraštanina Nenadića najbliži upravo tom hvarskom prikazanju *Slimjenja*. Određeni simboli, iako ne uvijek istim redom, govore gotovo iste dvostihove. To je značajno ako se zna da se tekst *Slimjenja* ne podudara s tekstovima u hvarskoj i šibenskoj pjesmarici. U njima se npr. anđeo obraća Isusu da ga krijepi, a u prikazanju *Slimjenja*, kao i u Nenadićevu prijepisu, anđeo se obraća puku.

Ovom tekstu bliski su i stihovi u sličnim dvjema pjesmama iz Budljsanke pjesmarice,⁸ ali podudaranja Nenadićeva prijepisa prikazanja s hvarskim prikazanjem *Slimjenja* još su očitija. Tako je i očito da se peraštanski stihovi, gdje govore *Penez*:

»... ovi Penez daše onomu
učeniku nevjernomu,
koji za ovo malo blaga
proda svoga meštra draga,
i celovom njega izda
prinevjerni i zli Juda ...«⁹

vrlo dobro podudaraju sa stihovima koje u hvarskom tekstu govori *Angel s srebrnjaci*:

»... ovi pinez daše onomu
učeniku nevirnomu,
kâ za ovo malo blaga
proda svoga meštra draga,
i celovom njega izda,
o nevirni, zali Juda ...«¹⁰

Detaljnijom raščlambom mogla bi se ustanoviti i veća podudaranja, iako oba teksta, od kojih svaki ima po 16 simbola, imaju samo 12 simbola podudarnih. Razlikuju se, dakle, u četiri simbola. Tako se u peraštanskom tekstu redaju:

anđeo, gabrio, pinezi, čaša, konop i veriga, svita, ruka, kilovna (stup), biči, kruna, križ, čavli, korač, spenga, sulica, čari, skala i kliješta,

a u hvarskom *Slimjenju* idu ovim redom:

angel, angel s srebrnjaci, s rukom, s bilom svitom, s kolonom, s biči, s svitom, s krunom, s križem, s čavli, s mlatom, s ždribi, s spugom, s kopjem, s klišći, s školom.

Vidljivo je da se oba teksta, uz neka nepodudaranja, slažu u redosljedju ovih simbola:

pinezi, svita, kolona, biči, kruna, križ, čavli, ždrijeb, spužva, kopje (ili sulica) i kliješta.

Kao svi bokokotorski tekstovi i ovome je jezik ijekavski, ali se u rimama zapaža ikavska osnova, na primjer:

doli-boli (67–68), obastriješe-postaviše (93–94), biše-izraniše (119–120), tijelobilo (265–266), doli-boli (383–384), biti-svijetu (prema sviti, 537–538).¹¹

Međutim, peraštanski tekst u drugom dijelu za razliku od sličnih tekstova iz sjevernijih krajeva, kao »otajstva muke«, obrađuje alegorije koje prikazuju razne situacije za vrijeme mučenja (*izdanje, ufićenje, bičanje, okrunjenje, nošenje križa, propeće i izdahnuće*). Držeći se tradicionalne forme i taj je dio pisan osmeračkim dvostihom, iako nije poznat iz nekog drugog rukopisa. Zato se takva pojava može smatrati bokokotorskom novitetom, a to je dokaz da su i bokokotorski prepisivači i prerađivači anonimnih hrvatskih tekstova ponekad znali aktivno i samostalno pristupiti obradi pojedinih scena. S takvom se pojavom susrećemo i u prijepisu

anonimnog teksta *Prikazanje razgovora Jesusova s učenicima svojijema u brijeme napokonje večere*. Autor toga teksta, koji je ostao anoniman, prihvatio se obrade samo jednog sadržajnog segmenta poznatog iz crkvenih prikazanja Posljednje večere.

Držeći se hrvatske književne tradicije naslanjanja na već poznate ranije cjeline i on je posegnuo za već poznatim stihovima iz nekog njemu poznatog prikazanja Muke. Već početak toga prikazanja, gdje Jezus govori:

Velika je želja bila
k je teško sve morila
srce moje, dušu moju,
i u trudu i u pokoju.¹²

upućuje na to da je pri sastavljanju autor pred sobom imao neki tekst Muke Isusove, kao što je onaj u glagoljskom Tkonskom zborniku s kraja 15. stoljeća, gdje Isus za večerom govori:

Vele želih s vami biti
i s vami se tu skupiti.¹³

I ovaj se nepoznati peraštanski sastavljač slobodno služio tekstem srednjovjekovnog predloška, naravno, upotrebljujući osmerački dvostih, ali je unosio i neke elemente barokno izgrađenog pjesničkog izraza, primjerice izraz »učenici moji u meni«. Usprkos tim novitetima koje je unosio ovaj je sastavljač znao i prenositi u svoj tekst gotove konstrukcije predloška. To nam potvrđuje i dvostih koji izgovara Isus apostolu Petru:

»Neće kokot zapjevati,
a ti ćeš me zatajati¹⁴

što odgovara na skraćeni način tekstu muke u Tkonskom zborniku:

Prij ner dvakrat peteh vspoje,
isplne se riči moje:
trikrat me ćeš zatajati
i činit me se ne znati.¹⁵

Treba istaknuti da je bokokotorski pisac imao više obrazovanje pa su podudaranja između ovog i pučkih prikazanja iz hrvatske pjesničke i dramske tradicije nešto manja. Svode se na upotrebu osmeračkog dvostihova kao temeljne misaono ritmičke jedinice te na preuzimanje nekih sadržajnih i misaonih elemenata. Taj je sastavljač u manjoj mjeri preuzimao čitave blokove dvostihova, kao što su to znali raditi i drugi prerađivači, ali o pripadnosti tih tekstova hrvatskoj kulturnoj sferi nema nikakve dvojbe.

Držeći se hrvatske i bokokotorske književne tradicije u sastavljanju pasionskih tekstova, i to još uvijek na temelju osmeračkog stiha, do tada prepisivač, Ivan Antun Nenadić i sam sastavlja crkvenu dramu *Prikazanje muke Jesusove*. Koliko je tu pjesnik samostalan u gradnji fabule i likova, a koliko je uzeo iz pretpostavljenog firentinskog teksta iz 17. stoljeća,¹⁶ ne može se znati prije detaljnijih istraživanja, ali je neosporno da je Nenadićev osmerac, ma koliko bio specifičan, nastavak hrvatske pučke prikazanijske baštine. Međutim, u tu je silabičku formu Nenadić unio i osobine narodnog deseterca tj. osmerac je oslobodio stroka tako da se misaona cjelina mogla slobodno protegnuti i na više od dva stiha. Ta je nevezana forma omogućila i specifičan stil, jednostavniji, a metaforički bogatiji, pa se tu u većini javljaju do tada nepoznate sintagme. Što se tiče tematskih posebnosti ovaj se tekst usredotočuje na psihološku obradu likova, posebno Judine osobe, koja u cijeloj drami zauzima dominantno mjesto.

U popisu lica navode se i osobe koje ne govore, među kojima je i *Jezukrst te djevoja Marija*, što podsjeća na Metastazijevu kratku dramu *La passione di Gesù Christo*,¹⁷ u kojoj također ne igra Isus, iako je on, prema naslovu, glavni lik. Spomenimo da je Nenadić poznao Metastazija i da je preveo njegovu dramu o Izaku.

I već spomenuti sastavljači antologije Milošević i Brajković ističu neke posebnosti Nenadićeva prikazanja:

»Cijela je muka Jesusova opet nazvana »prikazanjem«, zato što u njoj na više mjesta ima onih gore spomenutih prikazanja u užem smislu. U cjelini, međutim, to je moderna drama akcije sa karakterizacijama likova i sukobima ideja i ličnosti, a ne kontemplativnog duha, po starim tradicijama.«¹⁸

Unutarnji lom čovjeka grešnika koji samo u vlastitom ubojstvu nalazi izlaz pjesnik je misaono izrazio do u detalje. Sve se to odražava i na planu pjesničkog jezika. Ako se vratimo na početak, raščlambom upotrijebljenih sintagmi može se

zapaziti kako se veća oslanjanja na hrvatske srednjovjekovne tekstove u bokotorskim pjesmama o mucu javljaju tamo gdje su ti tekstovi jedan drugome i vremenski bliže.

Tako je i s *plačem* Budljanske pjesmarice iz 1640. (jedna varijanta nalazi se u Nenadićevu prijepisu) gdje od početka do kraja nalazimo iste sintagme u svim srodnim tekstovima iz bilo kojeg područja. Tu nalazimo gotovo okamenjene sklopove riječi kao što su: *plačnim glasom, probuditi srca, gorko protužiti, poznati žalost, opustiti stanke, plakati oćicama ...*

Sličan je pjesnički jezik zastupljen i u Nenadićevu prijepisu prikazanja simbola Muke:

učenik nevjerni, dragi meštar, izdati celovom, zli Juda, dati muku, ..., ali je peraštanski prerađivač znao dati i neke novitete: umjesto sintagme dati *zaušnicu* (kao što je u tekstu hvarskog *Slimjenja*) on mijenja u glagol *zaušiti*, pa tekst:

ovo ruka, ona znala
zaušnicu k je dala,¹⁹

iz hvarskog prikazanja, mijenja u:

to je ona ruka bila,
koja Jesusa zaušila.²⁰

Bez obzira na to što je Nenadić na poseban način psihološki razradio Judin lik, čini se da je i pri tome imao pri ruci neki tekst većeg prikazanja muke, što se vidi u sceni kad komornik ili Juda broje novce. Međutim, jasno je da je, usprkos oslanjanju na tradicionalne hrvatske pasionske tekstove, učinio veliki pomak ne samo u misaonim sferama nego i u stilskim i u ritmičkim rješenjima.

Da ponovimo: upotrijebio je tradicionalni hrvatski osmerac s trohejskom inercijom, ali ga je oslobodio stroka. Preuzima i jedan broj sintagmi iz hrvatskoga srednjovjekovnog inventara, ali stvara i nove sklopove riječi dotada nepoznate u hrvatskoj poeziji prikazanijskih tekstova. Tako uz već poznate sintagme *dobro moje, tužna majka, sinko dragi* itd., Nenadić unosi i neke nove: *sinko razgovoru, moja utjeho, sinko moje mlijeko, moji uzdasi*.

Nenadić unosi i neke konstrukcije baroknog pjesništva: *i uzdiše, i celiva, bit dobitnik, a bez boja*, itd. Tu su još i drugi elementi retorike, figure ponavljanja itd.

Primjer Nenadićeva rada na pasionskim tekstovima i onima koje je prepisivao i onima koje je sam stvarao pokazuje kako pisci bokokotorske sredine, sudjelujući u njegovanju hrvatske pasionske pjesničke tradicije nisu bili samo pasivni pratioci i imitatori nego i aktivni sudionici, pa su u tom smislu dali nesumnjiv prilog razvoju hrvatske književnosti toga žanra.

BILJEŠKE

¹ Odlomke anonimnog *Prikazanja razgovora Jesusova* u prijepisu Antuna Nenadića i Nenadićeva *Prikazanja muke Jezusove* objavili su M. Milošević i G. Brajković (Poezija baroka. XVII i XVIII vijek. Antologija, Titograd 1976., str. 155-167 i 205-216).

² Prema R. Rotkoviću (*Počeci crkvene drame u Boki*, Stvaranje XXXIII, 1978, 1, Titograd).

³ Taj hvarsko-osorski tekst u usporedbi s drugim poznatim varijantama objavio je N. Kolumbić, *Hvarski dijaloški plačevi*, Čakavska rič 1, 1978, str. 21-44 i 2, 1978, 35-94.

⁴ R. Rotković, op. cit.

⁵ M. Milošević G. Brajković *Poezija baroka, XVII i XVIII vijek*, Antologija, Titograd, 1976.

⁶ Tekst je objavio N. Kolumbić (*M. Marulić: Dijaloški i dramski tekstovi*, Split, 1994, str. 139-152)

⁷ O svim tim tekstovima anđela sa simbolima muke v. u disertaciji N. Kolumbića: *Po-stanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame* (rukopis, Zadar, 1964, str. 78-82). Vrančićev tekst objavio je F. Fancev (Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame, Nastavni vjesnik 33, 1925, 109-124 i 181-194) Hvarsko (Skazanje slimjenja) objavljeno je u SPH 20, 1893, tekst sa simbolima, str. 6971.

⁸ Spomenuo ih je najprije F. Fancev (Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir, Djela JAZU 31, 1934, str. 155-156), a opisao njihov sadržaj N. Kolumbić, *Postanak i razvoj ...*, op. cit., str. 8082.

⁹ Citat prema izdanju *Poezija baroka*, M. Milošević G. Brajković, op. cit.

¹⁰ Stari pisci hrvatski 20, op. cit.

¹¹ Primjeri su dani prema antologiji M. Miloševića i G. Brajkovića, op. cit., str. 143-151.

¹² Op. cit., str. 155.

¹³ Tekst je objavio F. Fancev (*Muka Spasitelja našega i Uskrsnuće Isukrstovo*, Građa za povijest književnosti hrvatske, 14, 1939, str. 241287. Citirani stihovi na str. 252.)

¹⁴ M. Milošević B. Brajković, op. cit. str. 157.

¹⁵ F. Fancev, op. cit. str. 225.

¹⁶ M. Milošević G. Brajković, op. cit. str. 200.

¹⁷ S. D'Amico, *Povijest dramskog teatra*, Zagreb, 1972, str. 209.

¹⁸ M. Milošević G. Brajković, op. cit., str. 202.

¹⁹ Op. cit., str. 144.

²⁰ Stari pisci hrvatski 20, op. cit.